

Podravci na poljoprivrednoj praksi u Švicarskoj

ŽELJKO MATIŠA

1. Uvod

Jedna omanja bilježnica – Dnevnik s poljoprivredne prakse u Švicarskoj iz 1930. godine mog oca Frana Matiše, zatim brošure izdanja biblioteke Napredak sela, Zagreb, iz tridesetih godina prošlog stoljeća, u kojima sam našao podatke i o nekolicini Podravaca koji su obavljali praksu u Švicarskoj, ponukali su me da malo istražim ta manje poznata događanja iz prošlosti podravske poljoprivrede.

Posredstvom Ministarstva poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije i njenog ministra doktora Otona Frangeša, zagrebačkog sveučilišnog profesora te Švicarskog seljačkog saveza i njegova direktora dr. prof. Ernsta Laura dogovoren je projekt boravka jugoslavenskih poljoprivrednih praktikanata na praksi u Švicarskoj. Već je 1930. godine u Švicarskoj boravilo otprilike stotinu mladih poljoprivrednika iz svih krajeva tadašnje Jugoslavije. Obavljena je brižna selekcija između tisuću zainteresiranih kandidata. Cjelokupnu organizaciju prijava kandidata, odabira, slanja u Švicarsku, smještaja kod poljoprivrednih poslodavaca, praćenje prakse i povratka u zemlju obavljao je Zavod za gospodarsku upravu Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zagrebu i njen predstojnik dr. prof. Stjepan Poštić. Opći je dojam bio da je boravak poljoprivrednih praktikanata u naprednoj Švicarskoj bio vrlo koristan, u prvom redu najviše tim mladim ljudima i njihovim domaćinstvima, a valjda u nekoj mjeri i za zemlju u cjelini.

2. Odabir praktikanata za odlazak u Švicarsku

Aktom Ministarstva poljoprivrede određen je Zavod za gospodarsku upravu Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Zagrebu za organizaciju odlaska poljoprivrednih praktikanata u Švicarsku, nadzor nad njihovim boravkom u Švicarskoj i povratkom u zemlju. Upravitelj Zavoda dr. prof. Stjepan Poštić dobio je mandat za taj projekt i od Švicarskog seljačkog saveza iz Brugga. Zavod za gospodarsku upravu objelodanio je *Upitni arak* koji je trebao ispuniti svaki kandidat za poljoprivrednu praksu u Švicarskoj. Trebalo je odgovoriti iscrpno i točno na 47 pitanja (!) kako bi navodi u arku bili ispravni, a sve to je trebao potvrditi općinski načelnik (predsjednik općine, općinski bilježnik, sreski poljoprivredni referent ...). Neka karakteristična pitanja bila su: osnovni podatci o molitelju (ime i prezime, godina rođenja, adresa), završena škola, znanje njemačkog jezika, poljoprivredno iskustvo, iscrpni podatci o vlastitom (roditeljskom) gospodarstvu, broj osoba na gospodarstvu, šanse povratka kandidata na gospodarstvo, financijsko stanje, želja o vrsti prakse, regulirana vojna obveza i tako dalje.

S druge pak strane je Švicarski seljački savez u Bruggu prikupljao podatke od poljoprivrednih poslodavaca te njihove želje i spremnost prihvata poljoprivrednih praktikanata iz Jugoslavije. Temeljem prijava i podataka o

praktikantima, koje im je poslao Zavod, raspoređuju

praktikante na pojedina gospodarstva. Švicarski je savez također za svakog praktikanata dostavio »Propise o primanju poljoprivrednih praktikanata za praksu u Švicarskoj«, istovremeno dostavljene i poslodavcima. Svojim potpisom praktikant izražava spremnost obavljanja poljoprivredne prakse u Švicarskoj i priznaje unaprijed navedene propise.

Stanica Švicarskog seljačkog saveza za namještanje praktikanata smjestila je praktikante u dobro vođena poljoprivredna gospodarstva, pogotovo mladiće koji su bili obrazovani, a posvetili su se poljoprivredi i imali su želju proširiti svoja znanja te naučiti način gospodarjenja sa švicarskih gospodarstava. Praktikanti dolaze na praksu početkom proljetnih radova (ožujak/travanj), a boravak kod poslodavaca traje u pravilu od 7 do 9 mjeseci. Preporučena starost praktikanata bila je od 18 do 28 godina, a u praksi je to bilo od 17 do 34 godine. Zahtijeva se normalni fizički rad, čestito i korektno ponašanje, vjernost, dobra volja za rad i štedljiv način života. Poslodavac je bio dužan praktikantu osigurati odgovarajući udoban smještaj, po mogućnosti vlastitu sobu s dosta zraka i svjetla, urednost i čistoću, noćni mir, krepku i izdašnu prehranu koja odgovara lokalnim seljačkim prilikama, obiteljski prisni odnos, uputiti ga u sve radove gospodarstva, čak i uvid u vođenje gospodarstva te mu dati sva potrebna obavještenja. Također mu treba omogućiti uvid i u druga napredna gospodarstva, posjete izložbama, stručnim predavanjima te posjećivanje liturgije prema odgovarajućoj vjeroispovijesti. Poslodavac će osigurati praktikantu odgovarajuću novčanu naknadu po svom nahodjenju (preporučuje se raspon od 30 do 70 franaka mjesečno). Regulirana je liječnička pomoć, osiguranje od nezgoda, a u slučaju bilo kakvih sporova posredstvo Švicarskog seljačkog saveza. Pošto su tako s obje strane utvrđena precizna pravila projekta poljoprivredne prakse u Švicarskoj, slijedio je odabir kandidata. Između tisuću pripisanih molbi odabran je za odlazak na praksu 131 kandidat. Prema tadašnjem upravno-političkom teritorijalnom ustrojstvu države, najviše kandidata je dolazilo iz Dravske banovine

(43), zatim iz Savske (34), Dunavske i Moravske (po 14), itd. Kandidati su imali u najvećem broju završenu nižu poljoprivrednu školu (60), srednju poljoprivrednu školu (40), a njih 31 učiteljsku, osnovnu školu i slično.

3. Odvijanje poljoprivredne prakse u Švicarskoj

Nije zgorega prije nastavka teksta navesti nekoliko podataka iz 1930./1931. godine o tadašnjoj Švicarskoj, Jugoslaviji i Hrvatskoj. U Švicarskoj je živjelo na površini od 41 295 km² 4 milijuna stanovnika (99 stanovnika na km²), u Jugoslaviji 13,9 milijuna stanovnika na površini od 248 000 km² (56 stanovnika na km²), a na teritoriju približno današnje Hrvatske (tada bez Istre) živjelo je 3,8 milijuna stanovnika na površini oko 50 000 km² (76 stanovnika na km²). U Švicarskoj se poljoprivrednom proizvodnjom, primjereno organiziranom i produktivnom, bavilo 26,5 % stanovništva, u Jugoslaviji je bilo 76,3 % poljoprivrednog stanovništva, a u Hrvatskoj 69,5 %. Najveći problem i inače zaostale poljoprivredne proizvodnje tada u Jugoslaviji i u Hrvatskoj, bila je agrarna prenapućenost. Previše je bilo stanovništva na premalo obradiva zemljišta, a još i na parcelama malih površina. Računa se da je u to vrijeme u državi bilo oko milijun prekobrojnog stanovništva u poljoprivrednim djelatnostima.

U Švicarsku je početkom 1930. godine otputovalo na poljoprivrednu praksu, od 131 odabranih, 86 praktikanata. Dio ih je otpao radi neregulirane vojne obaveze, zatim zbog toga jer su im mjesta kod potencijalnih poslodavaca zauzeli praktikanti koji su imali bržu i lakšu proceduru ulaska u Švicarsku (Nijemci, Austrijanci), a dio je bio zatečen brojnim i strogim uvjetima prakse pa su odustali, i slično. Radi boljeg razumijevanja, navodim podatke za pet praktikanata iz Podravine, a oni će biti ilustrativni i za ostale poljoprivredne praktikante.

Cvjetko Gabaj, Hlebine, Koprivnica, 19 godina, osnovna škola (higijenski tečaj), njemački 2, vlastiti posjed 14 kj, 5 osoba na po-

sjedu, uvjeti za povratak na vlastito gospodarstvo 3; Litscher, Sebelen, kanton St. Galen.

Ivan Kemić, Hlebine, Koprivnica, 28 godina, osnovna škola (higijenski tečaj), njemački 4, vlastiti posjed 17 kj, 3 osobe na posjedu, uvjeti povratka na vlastito gospodarstvo 4; Gebr. Krummen, Ballmoos-Zuzwil, kanton Bern; Fritz Vogt Bartlome, Diemerswil b. Munchenbuchsee, kanton Bern; R. Engel Schmidlin, Ligerz am Bielersee.

Juraj Korošec, Sigetec, Koprivnica, 18 godina, osnovna škola, njemački 0, vlastiti posjed 15 kj, 4 osobe na posjedu, uvjeti povratka na vlastito gospodarstvo 5; Vogeli – Hofer, Bergdietikon, kanton Aargau.

Fran Matiša, Bregi, Koprivnica, 24 godine, osnovna škola, 2 razreda gimnazije (higijenski tečaj), vlastiti posjed 20 ha, 6 osoba na posjedu, uvjeti povratka na vlastito gospodarstvo 5; Ernest Steiner, Aarberg, kanton Bern.

Gjuro Pakasin, Hlebine, Koprivnica, 19 godina, niža poljoprivredna škola, njemački 1, vlastiti posjed 4 kj, 7 osoba na posjedu, uvjeti povratka na vlastito gospodarstvo 3; Wischy Dettwyler, Innerhof, kanton Bern.

Praktikanti su putovali u Švicarsku u četiri grupe. Sakupljali su se u Zagrebu, posjetili zagrebačke znamenitosti te primili potrebne upute o putovanju i boravku u Švicarskoj. Za njihov vlastiti novac kupljene su im karte i rezervacije za putovanje vlakom. Putovali su u grupi vlakom: Zagreb, Ljubljana, Innsbruck, Zurich. Na austrijsko-švicarskoj granici dočekali su ih članovi Švicarskog seljačkog saveza i u prisnoj atmosferi brinuli se za svakog pojedinca da sretno doputuje do određene željezničke stanice, gdje ga je već čekao unaprijed obavješteni poslodavac. Nije poznato je li bilo ikakvih problema; svi su doputovali točno na vrijeme i na mjesto gdje ih je dočekao budući poslodavac.

Odvijanje poljoprivredne prakse moguće je pratiti slijedom: osobnih dnevnika praktikanata, pisama praktikanata Zavodu i uvidom u Upitne arke za poslodavce koje su praktikanti bili dužni ispuniti. Taj je Upitni arak također bio vrlo iscrpan; sadržavao je 50 pitanja na koje je trebalo odgovoriti. U nekoliko opisa, natuknica, nastojat ću izdvojiti neka bitna događanja s prakse naših mladih poljoprivred-

Sl. 1. Prva grupa poljoprivrednih praktikanata pred put u Švicarsku

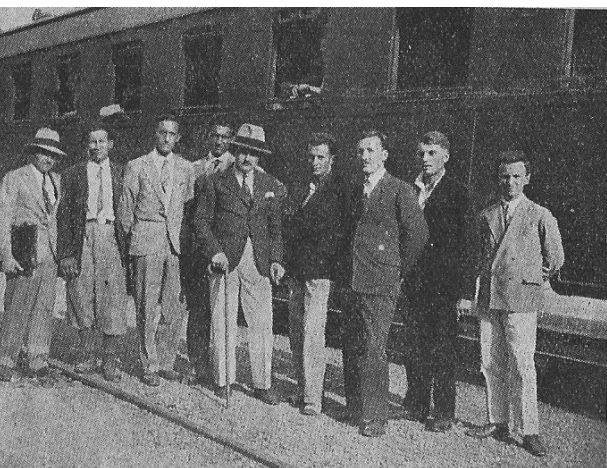

Sl. 2. Druga grupa poljoprivrednih praktikanata pred put u Švicarsku

nika. Prva nelagoda i prava bojazan pojavili su se odmah nakon što se grupa »raspala« i pojedinci ostali sami sa sobom, u nepoznatom svijetu, uglavnom oskudno poznavajući jezik, među nepoznatim ljudima, ne znajući što im predstoji! U većini slučajeva sve je dobro prošlo, zahvaljujući neočekivanoj prisnosti domaćina i želji da se svaki praktikant osjeća kao član domaćinove obitelji. Razgovorno se domaćin titulirao kao *poslodavac* ili kao *gospodar*, a brojni su primjeri izražene pohvale od strane praktikanata gdje su ih smatrali učiteljima i prijateljima. Redovita praksa bila je da su pri poslu, ali i za vrijeme obroka svi ravnopravni, da rade svi zajedno i jedu za istim stolom bez obzira je li riječ o domaćinu, domaćici, praktikantu ili slugi.

Sl. 3. Treća grupa poljoprivrednih praktikanata pred put u Švicarsku

Sl. 4. Četvrta grupa poljoprivrednih praktikanata pred put u Švicarsku

Radno vrijeme izgledalo je redovito ovako: ustajanje u 5 sati, prvi neophodni poslovi (timarenje i hranjenje stoke u staji, košnja krme, priprema strojeva i alata i slično), doručak u 7 sati, rad do užine (gableca) u 10 sati, nastavak rada, ručaku u 12 sati, opet razni poslovi, užina u 16/17 sati, poslovi do večere u 19 sati. Dakle, radilo se *od ve do ve*. Zapažanje naših praktikanata Podravaca: *nije nam to bilo nekajposebno, naučili smo tako raditi i doma!* Nisam baš siguran da je doma bio takav *dril*. Primjerice: kod gospodarstava isključivo stočarske proizvodnje košnja krme je bila svakod-

nevno, i nedjeljom, bilo sunce ili kiša. Poglavito ručnom kosom. Praktikanti redom ističu da je prehrana bila krepka i obilna. Bez obzira što se potpuno razlikovala od njihove u domovini. Dnevno je bilo pet obroka, približno uvijek u isto vrijeme. Doručak: krumpir, kava (s mlijekom), kruh; užina: kava ili neki sok, kruh, sir; ručak uvijek oko 12 sati: juha ili neko varivo, povrće, meso rjeđe, ali krumpir uvijek, kruh, ponekad crna kava, neki sok ili voćno vino, u vinogradarskim podnebljima i vino; poslijepodnevna užina: kruh, neko voće (svježe, sušeno, pekmez i slično), voćni napitak; večera: opet krumpir, kava, kruh. Kolači su kao i šećer u prehrani bili prava rijetkost, a alkohol rijetko i uglavnom prigodno. Švicarci su pokazali, da osim što ih krase marljivost, štedljivost, urednost, organiziranost i disciplina, da se vrlo kulturno ophode i da su veoma obrazovani. Osnovno i primijenjeno obrazovanje bilo je već tada na visokoj razini. Obavezna je bila devetogodišnja osnovna škola. U svakom većem obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, a pogotovo u poljoprivrednim naseljima, zadrugama poljoprivrednih i srodnih djelatnosti redovito je bilo školovanih poljoprivrednih stručnjaka. Korištenje stručne poljoprivredne literature te kupovanje dnevne i periodične štampe omogućavali su gospodaru da stručno savjetuje, informira o događajima i inicira rasprave o raznim temama. Bila je to svakodnevica u većim i dobro organiziranim gospodarstvima pa su nazočni praktikanti isticali to kao veliku vrijednost svoje prakse. Veličine posjeda su bile različite, od 50 do 100, pa i preko 300 ha. Sva gospodarstva su bila elektrificirana i dobro opremljena brojnim strojevima i alatima. Većim se dijelom i dalje koristila snaga konja i za njih primjerena poljoprivredna mehanizacija. Fizičkog ljudskog rada je i nadalje bilo puno, zavisno i od konfiguracije terena, stočarske ili ratarske proizvodnje, obrade voćnjaka i vinograda, mljekarske proizvodnje (sir!) i tako dalje. Treba posebno istaknuti da je svako gospodarstvo sa stokom, prosječno 30 – 60 grla, imalo potpuno uređena betonska gnojišta s uređajima za skupljanje i uporabu gnojnice za gnojenje livada ili ratarskih površina. Među stokom prevladavala je simentalska pasmina

goveda i radni konji. Veća ratarska gospodarstva imala su traktore s odgovarajućim priključnim strojevima, vršalice i sl. Proizvodila se pšenica, raž, ječam, zob, krmno bilje i povremeno kukuruz. Zgodno je zapažanje da je svako gospodarstvo s površinom posjeda 20 – 40 ha imalo osobni automobil, ona s 5 – 20 ha kočiju, a ona do 5 ha bicikl. Bicikl si je mogao priuštiti i svaki sluga. Uz osnovnu stočarsku ili ratarsku proizvodnju bilo je i dosta vinograda i voćnjaka u sastavu posjeda ili su u manje slučajeva bili zasebna gospodarstva djelatnost. U voćnjacima su bile pretežno jabuke, zatim trešnje i kruške te rijetko šljive. Plodovi su maksimalno iskorištavani, bilo kao svježi, brižno uskladišteni, osušeni ili prerađeni u sokove, vina, pekmeze te dnevno konzumirani. U vinogradima je bilo najviše rajnskog rizlinga i pinota. Treba istaknuti nama neshvatljive radove u vinogradu: *nakon berbe vađeno je sve kolje, pospremljeno preko zime i u proljeće nanovo vraćeno uz trsove. Da nepotrebno ne trune!!!* Većina je gospodarstava imala u posjedu i šume. Bile su neophodne za pribavljanje goriva ili potrebne građe. Odlazak u šumu i radovi u šumi obavljali su se samo u slobodnim terminima kada nije bilo drugih važnijih poslova na posjedu. Tu isto tako primjećujem zanimljivost: nakon obavljenih radova prikupljene su sve grančice preostale od srušenog i obrađenog stabla, vezane su u snopiće i dopremljene kući. Koristili su iz za loženje peći zimi.

Uz individualno provođenje poljoprivredne prakse povremeno su organizirani i susreti praktikanata s međusobno razmijenjenim iskustvima, posjete izložbama, predavanjima, poljoprivrednim školama i institutima. Puni impresija, novih spoznaja i znanja vratili su se svi sretno u domovinu nakon 7 do 9 mjeseci boravka u Švicarskoj.

4. Zaključak

Nakon uzorno organizirane i provedene poljoprivredne prakse u Švicarskoj, prvih 86 praktikanata iz Jugoslavije se do kraja 1930. godine vratilo svojim kućama. Povratkom na svoja domaćinstva praktikanti su bili puni impresija i novih znanja. Bilo im je jasno da je Sve-

Sl. 5. Poljoprivredni praktikanti na poljoprivrednom posjedu u Švicarskoj

višnji podario Švicarcima prekrasnu zemlju, punu prirodnih ljepota, ne posebno obdarenu i prirodnim bogatstvima (poljoprivrednim površinama, rudnim bogatstvima, morem i slično), ali su je najbogatijom zemljom na svijetu učinili sami ljudi: marljivošću, dobrom organizacijom, štedljivošću, odgovornim i savjesnim odnosom prema radu, prema domovini i njenom gospodarskom razvoju, obrazovanju i međusobnim kulturnim i civiliziranim odnosima. Razmišljali su o tome *može li se to preslikati sada i doma?*

Detaljna analiza poljoprivredne prakse u 1930. godini napravljena je i publicirana 1931. u brošuri *Prvi jugoslavenski poljoprivredni praktikanti u Švicarskoj* autora dr. Stjepana Poštića i u izdanju biblioteke Napredak sela u Zagrebu. Projekt je ocijenjen kao vrlo uspješan, koristan za razvoj poljoprivrednih djelatnosti u državi, spreporukom da se i nadalje nastavi. Sudionici poljoprivredne prakse su sigurno na svojim domaćinstvima te u sredinama, gdje su živjeli, koristili i prenosili brojna iskustva i znanja iz napredne Švicarske. Nastojali su vjerojatno i promijeniti stanje u svojim sredinama, koje je u jednoj poruci slikovito izrazio jedan od praktikanata: *Naš je seljak sto godina iza švicarskog seljaka i ne vidim puno izgleda da se to promijeni na bolje!*

Postoje pisani izvori koji govore o izvjesnoj stagnaciji agrara na području Podravine između dva rata. Unatoč tome, bilježi se u Hle-

binama u tom razdoblju napredna stočarska proizvodnja, nabavljena su kvalitetna simentalaska goveda iz Švicarske, organizirane su Stočarska i Livadarska zadruga, spominju se domaćinstva koja su uredila gnojišta i uvela tehnologiju sakupljanja i uporabe gnojnice, nabavljala se poljoprivredna mehanizacija pa je u selu do početka rata već bilo i četiri traktora. U Bregima se također ne spominje neka stagnacija, dapače, Bregovci kao da žele i nadalje zadržati epitet *najbogatijeg austrougarskoga sela*. Još danas imamo u ostavštini poljoprivrednu literaturu iz tih vremena, priručnike na njemačkom jeziku i esperantu. Poznato bregovsko Društvo esperantista održavalo je kontakte širom svijeta na mnogim područjima ljudskog djelovanja pa tako i na području poljoprivrede. Ostali su i tragovi kontakata s kolegama praktikantima širom zemlje i poznanicima u Švicarskoj. U Bregima je osnovana Hrvatska seljačka kreditna zadruga, Marvogojska udruga i Ogranak Seljačke sloge. Članovi Marvogojske udruge postizali su u uzgoju stoke uspjehe državne vrijednosti. U široj obitelji Matiša u tim vremenima je bio vidljiv napredak iz godine u godinu. Nabavljani su novi poljoprivredni strojevi: plugovi, kosilica za konjsku vuču, trieri, vadalica krumpira, rasipač i sakupljač sijena, izgrađeno je gnojište s uređajima za uporabu gnojnice. Pred rat je nabavljen i traktor CASE s vršalicom MAGYAR GAZASAGY.

Unatoč tom relativnom napretku, renesansa poljoprivrede nije bila na vidiku. Uskoro je 1941. došao rat, opća stagnacija poljoprivredne proizvodnje i ratne štete. Nakon rata dolazi agrarna reforma, smanjenje zemljišnih posjeda i nesretna agrarna politika po uzoru na Sovjetski Savez. Tako se san o poljoprivrednom gospodarstvu po uzoru na Švicarsku nije mogao nikako ostvariti. Ostale su lijepo uspomene na jedno razdoblje nastojanja da se približimo najboljima. Podravci su to također prihvatili s punim žarom. Očekivanja im se nisu ostvarila, ili samo djelomično. Imamo li šanse u budućnosti?

Literatura

- LEČEK, Suzana: *Seljačka obitelj u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1918./1941.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje u Slavonskom Brodu, 2003.
- PAKASIN, Ivan; DOLENEC, Željko: *Osnovne osobine hlebinske poljoprivrede.* // Hlebine – od Struge do danas: Hlebinski almanah 1 (ur. Milan Pakasin), Hlebine: Nogometni klub Lipa Hlebine, 1984.
- POŠTIĆ, Stjepan: *Prvi jugoslavenski poljoprivredni praktikanti u Švicarskoj.* Zagreb: izdaje i uređuje Poštić Stjepan, 1931.
- POŠTIĆ, Stjepan: *Poljoprivredna praksa kao pokret upređenja naše poljoprivrede.* Zagreb: izdaje i uređuje Poštić Stjepan, 1934.